

A Krím félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése

The Russian Costs of the Annexation of the Crimea and the Issue of the Return of the Process

Andrékó Gábor

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.6

Összefoglaló: Ukrán részről a terület elvesztése traumát okozott, de töretlenül reménykednek abban, hogy a Krím félsziget elszakadásának a folyamata megállítható és visszafordítható. A kutatás arra fókuszál, hogy a félsziget Ukrajnához történő visszatérésének milyen realitása van az USA új külpolitikai prioritásai és a nemzetközi jog alapján, továbbá az orosz gazdasági, pénzügyi és infrastrukturális beruházások, illetve az orosz és a külföldi tőkebefektetések tükrében. A cikk kiemelten vizsgálja a Krímnek az Oroszországhoz csatolása utáni orosz állami reakciókat, különösen a meghozott intézkedések tartalmát, céljait és a pénzügyi befektetések nagyságát. Áttekinti az orosz és a külföldi eredetű befektetésekkel kapcsolatos kérdéseket, amelyek jelentőségét az adja, hogy áttételesen, a gazdasági érdekek előtérbe kerülésével erősíthetik meg a Krímnek az orosz területként történő nemzetközi elismertetését. A kutatás hipotézise, hogy a Krím elcsatolása egy végérvényesen lezárt folyamat, és bár a Huntington által kifejtett civilizációs törés nincs a két ország között, sőt rokon nemzetek közötti vitáról van szó, a terület Ukrajnához való visszatérése reálisan mégsem várható.

Kulcsszavak: annexió, állami támogatás, külföldi tőkebefektetés, *soft power*, elismerés

Abstract: *On the Ukrainian side, the loss of the territory has caused trauma, but it is an unbroken hope that the process of secession of the Crimea can be halted and reversed. The research focuses on the reality of the peninsula's return to Ukraine under new U.S. foreign policy priorities and international law, as well as in the light of Russian economic, financial, and infrastructural investment, and Russian and foreign capital investment. The study highlights the reactions of the*

Russian state after the annexation of Crimea to Russia, in particular the content and objectives of the measures taken and the level of financial investment. It reviews issues related to Russian and foreign investment, the significance of which is that they can strengthen the international recognition of Crimea as a Russian territory by indirectly bringing economic interests to the fore. The hypothesis of the research is that the annexation of the Crimea is a definitive process, and although there is no clash of civilizations expressed by Huntington, but a dispute between the two countries, even related nations, the return of the territory to Ukraine is unlikely.

Keywords: *annexation, state aid, foreign capital investment, soft power, recognition*

Bevezetés

A Krím félsziget – vitatott népszavazást követő – elszakadása Ukrajnától 2014 márciusában történt, amikor is megkezdődött a terület integrálása az Oroszországi Föderációba, ami máig tartó konfliktust generált a két ország között. A nyolc évvel ezelőtt zajlott események és az azokat követő integrációs folyamat a terület stratégiai jelentősége miatt a nemzetközi politika napirendjén szereplő vitás kérdés maradt, amelynek aktualitását mutatja, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország (de a nemzetközi közösség is) a mai napig eltérően értelmezi a Krími Köztársaság függetlenségének és a félsziget Oroszországhoz történt csatolásának a kérdését. Az álláspontok a nemzetközi jognak a területváltozással kapcsolatos szabályai és a szokásjog értelmezésében is távol állnak egymástól.

A kialakult helyzetet a *status quo* megbomlásaként értékelő nemzetközi közvélemény számára a legfontosabb kérdés az, hogy a területváltozással kapcsolatban van-e esély a konfliktus békés rendezésére és a Krím félszigetnek az Ukrajnához történő visszatérésére.

A tanulmány hipotézise szerint az orosz fél az Ukrajnáról levált területet tervszerűen integrálta az Oroszországi Föderációba. A napjainkig tartó folyamatot részletesen kidolgozott stratégia végrehajtásával biztosította, amelyhez jelentős anyagi forrásokat használt fel.

A külföldi tőkebefektetések (FDI) volumene nem jelentős, azonban a félszigeten történő pusztá megjelenésük – az orosz érdekeknek megfelelően – a terület elcsatolásának a legitimitását erősítheti, mert az orosz befektetési és egyéb jogszabályok elfogadása Moszkvának a Krím feletti fennhatóságának egyfajta hallgatólagos elismerését jelenti.

Mára kutathatóvá váltak az integrációs folyamatnak a 2014 és 2020 közötti időszakában hozott orosz kormányzati intézkedések, különösen a Krím félszigettel kapcsolatos orosz kormányülésekről kiadott nyilatkozatok és az orosz kormány által az új köztársaságnak nyújtandó anyagi támogatásairól, pénzügyi folyósításairól szóló jegyzőkönyvek. E tanulmány szerzője alapvetően ezekre a forrásokra támaszkodva végzett kvantitatív szemléletű kutatást, és most a hivatalosan közzétett költségek és célzott támogatások összegyűjtésével és elemzésével igyekszik megállapítani egyrészt az integrációra fordított orosz anyagi ráfordítások nagyságát, másrészt azok célterületeit. A kutatás eredménye alapján várhatóan pontos képet kapunk Moszkva erőfeszítéseiről, és azok elemzésével az integráció valós mélységéről.

A jelen elemzés kiterjed a vizsgált időszakban megjelent nemzetközi médiahírekre és a témához kapcsolódó kérdésekkel összefüggő tanulmányokra is (pl. nemzetközi jog, külföldi tőkebefektetések alakulása, geopolitikai szakirodalom stb.).

A Krím félsziget státuszával kapcsolatos viták aktualitása a nagyhatalmak álláspontjának és a nemzetközi jog értelmezésének tükrében

A Krím státuszával kapcsolatos amerikai és az orosz álláspont

2020 novemberében Joseph Robinette Biden, Jr. (Joe Biden) demokrata párti politikust választották meg az Egyesült Államok elnökévé. Az új adminisztráció hamar felállt, és az elnök a 2021. február 4-i beszédében már nyilvánosságra is hozta az USA új külpolitikájának a prioritásait (*The White House*, 2021a). Közülük is kiemelkedik néhány

hosszú távon meghatározó problémakör, amelyek éppen a bonyolultságuk és a megoldásukra fordítandó időkeret miatt nagyobb hangsúlyt igényelnek. Ilyen a név szerint is említett ország, Kínának az USA-val szembeni rivalizálására adandó válasz és a növekvő ambícióival való szembenállás. A másik nevesített állam Oroszország volt, amelyel kapcsolatban a fő feladat az USA- és demokrácia-ellenes törekvéseinek a megfékezése. Az új külpolitika súlyponti kérdése a globális kihívásokkal (világjárványok, éghajlati válságok, nukleáris fegyverek elterjedése) szembeni nemzetközi fellépés hangsúlyozása, valamint ahhoz kapcsolódva a Trump-időszak alatt elhanyagolt szövetségi kapcsolatok megújítása és újjáépítése lett.

Nyilvánvaló, hogy az amerikai külpolitika ennél sokkal összetettebb, de a Biden-adminisztráció a fő problémák között nevezte meg Oroszországot, azaz az oroszkérdés továbbra is az egyik legfontosabb ügy marad. Washington és Moszkva csak abban ért egyet, hogy a kétoldalú kapcsolatok 2021 közepére a Szovjetunió felbomlása óta a legmélyebb pontra jutottak. A nézeteltérések a diplomáciai kapcsolatok jelentős és látványos romlását okozták: egyre gyakoribbá vált a diplomataik kölcsönös kiutasítása, és már a két állam egymáshoz akkreditált nagyköveteinek a konzultációra történő hazarendelése is napirendre került.

E feszült légkörben rendezték meg 2021. június 16-án Genfben Joseph Biden amerikai és Vlagyimir Putyin orosz elnök csúcstalálkozóját, amely az általános értékelések szerint nem hozott jelentős áttörést a kétoldalú kapcsolatokban, s csak kismértékben enyhítette a feszültséget a két nagyhatalom között (*BBC News*, 2021). Sőt, geopolitikai szempontból a találkozó a posztszovjet éra közel 30 éve alatt kialakult erőviszonyok legnagyobb átrendeződését jelezte előre. Az amerikai külpolitika ugyanis Oroszországot nemcsak a látványelemeiben, de – Biden elnök sajtótájékoztatója alapján – politikai szempontból is nagyhatalmi státuszba emelte (Nyáry, 2021).

A kétoldalú viszonyukra továbbra is árnyékot vetett az Egyesült Államok Ukrajna melletti határozott kiállása az ukrán–orosz konfliktusban. 2021 februárjában, a Krím félsziget annexiójának hetedik

évfordulója kapcsán a Fehér Ház már azt hangsúlyozta (*The White House*, 2021b), hogy Oroszország annektálta a területet, ezért az USA Ukrajnát támogatja, mélységesen elítéli az agresszív cselekedetet, és sohasem fogja elismerni a Krím Oroszországhoz csatolását.

Az ukránkérdés az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció viszonyában olyan sarkalatos problémának mutatkozott, amely végső soron megakadályozta a két – immár egymást legalább retorikai szinten nagyhatalomnak tekintő – állam közeledését, sőt a 2022. januárra tervezett újabb csúcstalálkozót is megghiúsította. Samuel P. Huntington már a kilencvenes évek végén felhívta a figyelmet arra, hogy Ukrajna két részre hasadhat, és az inkább oroszok lakta keleti fele, valamint a Krím félsziget Oroszországgal egyesülhet, leszakadva a többségében ukránok által benépesített „csonka” Ukrajnától. A nyugati orientáltságú Ukrajna csak akkor jöhet létre, ha onnan határozott és erős támogatást kap, ami viszont abban az esetben következhet be, ha a Nyugat és Oroszország között mélypontra zuhannak a kapcsolatok, és az 1990 előtti helyzethez hasonló hidegháborús állapot alakul ki (Huntington, 2014, 271–274. o.). A huntingtoni értékelést napjainkra a nemzetközi politikai helyzet változásai alátámasztották: Ukrajna kapcsán Moszkvának nem csupán az USA-val, de gyakorlatilag az összes NATO- és EU-tagállammal, valamint a nyugati értékeket osztó valamennyi országgal megromlott a viszonya.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy Putyin elnök 2022. február 21-én aláírta a Donyecki Népköztársaság és a Luhanszki Népköztársaság függetlenségét elismerő nyilatkozatot, illetve barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött velük (*Izvesztijja*, 2022). A Kreml értelmezése szerint a két dokumentum nemzetközi jogi alapot biztosított arra, hogy Oroszország az újonnan elismert államok nevében és érdekében lépjen fel. Az azok kérésére történt hivatkozással 2022. február 24-én az orosz–ukrán konfliktus „szintet lépett”: Oroszország nyílt háborút indított Ukrajna ellen, amelynek következtében annak már az állami léte is veszélybe került. Az oroszok által „célzott katonai akciónak” nevezett háború céljai között több követelés (pl. Ukrajna semlegessége, demilitarizálása és az

ukrán politikai elitben végzendő személycserék) mellett a tanulmány által vizsgált kérdés, a Krím Oroszországhoz tartozásának az elismertetése is kiemelt helyen szerepel (*Portfólio*, 2022). A továbbiakban a tanulmány a Krímmel kapcsolatos problémakörre koncentrálna.

Moszkva cáfolja az annexió tényét, és a népek önrendelkezési jogára, illetve a Krímben lezajlott népszavazás demokratikusságára hivatkozva törvényesnek és igazságosnak tekinti a területnek az Oroszországi Föderációval való egyesülését.

Szevasztopol 2014. február 24-én, a Krími Autonóm Köztársaság pedig március 11-én egyoldalúan deklarálta a függetlenségét Ukrajnától, és a helyi népszavazás után Krími Köztársaság néven március 18-án együtt csatlakoztak az Oroszországi Föderációhoz. Az orosz statisztikai adatok szerint a március 16-án rendezett népszavazáson a voksolásra jogosultak 83 százaléka jelent meg, és a résztvevők több mint 95 százaléka támogatta az egyesülést.

A referendum eredményét a *Forbes* magazin a május 5-i számában a *TSN.ua* ukrán weblapra hivatkozva kétségbe vonta (Gregory, 2014), s ez az USA egyik érve arra, hogy miért nem fogadja el a Krím félsziget függetlenségének a kinyilvánításával és az Oroszországhoz csatlakozásáról döntő választások érvényességét és eredményességét. Az ukrán honlap az Oroszországi Civil Társadalom és Emberi Jogok Tanácsa elnökének¹ a honlapján véletlenül megjelent – és gyorsan eltávolított – jelentését idézte, amely szerint a félsziget elcsatolásáról szóló népszavazáson a jogosultaknak csak 30 százaléka vett részt, és a 60 százaléka voksolt az annektálásra. A terület elszakadását tehát a krími lakosság csupán 15–20 százaléka támogatta, ezért a végeredmény legitimitása felettébb kétséges. Ugyanakkor az eredményességhez nem írtak elő részvételi küszöböt, így a szavazást elviekben döntésképesnek lehet tekinteni, ezért önmagában ez az érv nem releváns. Mindemellett vitatható a *Forbes* magazin és az ukrán weblap információinak a hitelessége és a valóságtartalma is, amire az orosz fél nem mulasztja el felhívni a figyelmet.

¹ *President of Russia's Council on Civil Society and Human Rights.*

Washington és a Nyugat szempontjából a szabad választás tényét kérdőjelezi meg a Krím félszigetre vezényelt orosz haderő jelenléte is, hiszen az egy független állam területén nyilvánvalóan illegitim. Oroszország azonban annak ellenére is tagadja a hadereje bevetését, hogy a felségjelzés nélküli katonák orosz támaszpontokról érkeztek a félszigetre, mert bízik abban, hogy az orosz reguláris haderő bizonyítása – a tapasztalat ellenére – nem egyszerű. Továbbá Vitalij Csurkin, az akkori orosz ENSZ-nagykövet már 2014. március 4-én bemutatta a Biztonsági Tanács előtt azt a hivatalos dokumentumot, amelyben a még épp regnáló ukrán elnök, Viktor Janukovics kérte az orosz fegyveres erők beavatkozását (Csurkin, 2014). Habár Ukrajnában a volt elnököt – éppen a levele miatt – hazaárulással vádolják, Moszkva álláspontja szerint ez a nemzetközi jog értelmében nem változtat az orosz haderő beavatkozásának a jogosságán. Mert bár Moszkva nem akarta Janukovicsot visszasegíteni a hatalomba, de az elszakadási és a csatlakozási folyamat idején az ország törvényes elnökének tekintette. Az orosz fegyveres erőknek az ukrainai jelenléte tehát egy olyan vitapont az Egyesült Államok és Oroszország között, amelynek eldöntésében a nemzetközi jog nem fog segíteni, mert mindkét fél a maga szempontjából kedvező értelmezést fogadja el.

Az amerikai és az ukrán tiltakozás következő eleme, hogy már eleve törvénytelennek tekintik, hogy a helyiek referendumot tartottak az Ukrajnától történő elszakadásról, miközben az alkotmány szerint az ország területét illetően csak országos népszavazás megszervezése révén lehet dönteni (Tóth, 2018). Az orosz vélemény szerint viszont a Krím ügyében is a nemzetközi jogot kell az elsődleges szempontnak tekinteni. Az pedig a függetlenség egyoldalú kikiáltása tárgyában, illetve az azzal kapcsolatos népszavazás megtartására vonatkozóan „se meg nem tiltó, se meg nem engedő megközelítésű” (Slomanson, 2016, 28.o.), ezért amit a jog nem tilt, azt lehet. A függetlenség egyoldalú kinyilatkoztatásának a jogosságához Moszkva példaként említi Koszovót, amelynek a Szerbiától való elszakadását a nemzetközi jog elismeri.² A nemzetközi közösségben azonban vita tárgya, hogy a

2 „Koszovó esete is az önrendelkezés politikai elve alapján és utólag, *ex post facto*

nemzetközi jog magasabb szintű-e a belső (nemzeti) jognál, illetve hol húzódik a határ a kettő érvényessége között, és mely kérdéseket kell a belső jogba is beépíteni. A kétféle jog közötti alá- és fölérendeltség nem egységes értelmezése pedig lehetővé teszi a vita vég nélküli folytatását, márpedig mind az USA (és vele együtt az ENSZ és a Nyugat) jogi természetű ellenvetése, mind a népek önrendelkezési jogára történő orosz hivatkozás ingatag lábakon áll.

A felsorolt nézetek egyikében sem várható közeledés, ezért a konfliktus enyhülésére a közeljövőben nem lehet számítani. A kétoldalú kapcsolatokat a Krím státusza körüli vita folyamatosan meg fogja terhelni, és a politikai megnyilvánulások rendszeresen visszatérő retorikai eleme lesz. Ezt látszik alátámasztani az a washingtoni kijelentés is, hogy folytatni fogják az erőfeszítéseket „Oroszország elszámoltatására az Ukrajnával szemben elkövetett visszaélései és agressziója miatt” (*The White House*, 2021b).

A területszerzés formái a nemzetközi jog értelmezése szerint

A Krím félsziget elcsatolása látszólag egyértelműen meghatározható és meg- vagy elítélhető esemény, de a folyamatot és annak következményeit a geopolitikai hatalmak különbözőképpen értékelik. A tanulmány célja nem annak a kutatása és bizonyítása, hogy az egyik, a másik vagy esetleg egy merőben eltérő álláspont a helyes, de arra rá kíván mutatni, hogy a kérdés komplikált, és hosszú távon az európai, sőt a nemzetközi politikai párbeszéd napirendjét is befolyásolni fogja. A nemzetközi jog a területszerzés módjainak a rendszerezése során több olyan aktust is meghatároz, amelyek értelmezése és bizonyítása nem mindig nyilvánvaló és könnyű feladat. A Krím elcsatolásával összefüggésben a jelen esetben arra keressük a választ, hogy a nemzetközi jog alapján belátható időn belül nyílik-e esély legalább a területszerzés módjának a tisztázására, és abból következően közelebb kerülhet-e a félsziget jogi státusza körül kialakult vita rendezése.

lett jogilag rendezve” (Tóth, 2018).

A nemzetközi jog szerint a területszerzés alapvetően kétféle módon történhet: lehet eredeti (*aquisitio originaria*) vagy származékos (*aquisitio derivativa*). Az eredeti területszerzés történelmileg a nagy felfedezések korához fűződik, mert a fő ismérve, hogy az állam területnövekedése nem jár együtt más államénak a csökkenésével. A területfoglalás a *terra nullius*, azaz a „senki földje” ellen irányul, ahol korábban nem volt állam. A Krím félsziget esetében ez a típus nyilvánvalóan nem jöhet szóba.

A származékos területszerzés során az állam területnövekedése minden esetben egy vagy több másiknak a csökkenését okozza – a Krím félsziget kiszakadása az egyik államból és egyesülése egy másikkal egyértelműen ebbe a kategóriába tartozik. A származékos területszerzésnek számos típusát ismeri a nemzetközi jog (Szalai, 2018). Ezek: az okkupáció (megszállás és igazgatás), az elbirtoklás, a cesszió (ajándékozás, átruházás) – és annak speciális esetei: az *adiudicatio* (odaítélés), a közigazgatási cesszió (igazgatás átadása), a koncesszió (területhasználat) –, az annexió (bekebelezés) és a debelláció (hódítás) (Csatlós, 2017).

- Az okkupáció – vagy egyes nézetek szerint: elbirtoklás – egy olyan terület megszállása és igazgatása, amely felett korábban volt egy államnak szuverenitása ugyan, de már felhagyott vele. További formai követelmény, hogy az okkupációs szándékot ki kell nyilvánítani, és a megtörténtét nyilvánvalóvá kell tenni. E lehetőséget egyik vitás fél sem vetette fel a Krím félsziget kapcsán, és a történetek a formai követelményeknek sem feleltek meg maradéktalanul.
- Cesszió során az állam ellenszolgáltatás nélkül ad át egy részt a területéből egy másik államnak, az ajándékozáshoz hasonló jogügyletként. Sok esetben valójában agresszió húzódik meg mögötte, azaz nem feltétlenül önkéntes cselekedet. Ilyen jogügylet nem történt, és a felek sem hivatkoztak rá.
- A cesszió speciális formája a helyi lakosok vagy egy harmadik fél döntése alapján történő területszerzés. Népszavazás útján dől el, tehát a területen élők döntésétől függ annak a hovatartozása; ekkor a népek önrendelkezési jogának elve érvényesül. Kölesönös

területcsere esetén egyszerűen cseréről beszélünk. A Krím ügyében a Kreml a cesszió speciális formájának a jegyeit emeli ki, vagyis a népek önrendelkezési jogára, a megtartott népszavazás eredményére helyezi a hangsúlyt. Ennek hitelességét azonban Ukrajna és az Egyesült Államok is kétségbe vonja.

- *Adiudicatio*, azaz odaítélés esetén nem a lakosság, hanem a területváltoztatásban érintett államok által felkért, független harmadik személy vagy bizottság dönt. Ez a típus nem felel meg a félsziget elszakadásával kapcsolatos eseményeknek, mert az ügyben nem kértek fel a döntésre sem független személyt, sem testületet.
- A közigazgatási cesszió olyan különleges típus, amely során nem a terület maga, csupán az igazgatása kerül át egy idegen államhoz. A Krími Köztársaság és Szevasztopol azonban csatlakozott az Oroszországi Föderációhoz, vagyis a területük integrálódott a befogadó államba, ezért a folyamat túlhaladta e kategóriát.
- Az annexió közvetlen erőszakkal való területszerzés: egyoldalú és katonai hatalommal történő megszerzést jelent. Az ukrán és az amerikai értékelés szerint az orosz haderő megszállta a Krímet, és az ukrán alkotmány semmibevételével, egyoldalúan elszakította a területet Ukrajnától, azaz az események során annexió valósult meg. Ezt viszont az orosz politika tagadja.
- Koncesszió akkor történik, ha egy állam idegen állam(ok) részére területhasználati engedélyt ad. Ez annyiban tér el a közigazgatási cessziótól, hogy nemcsak a terület igazgatása, de a terület is az utóbbi(ak) bérletébe kerül. A Krímmel kapcsolatban ilyen jogügylet nem született, így a lezajlott folyamatok e kategórián is kívül esnek.
- Debelláció során az adott államot egy másik fegyveres erővel foglalja el, és a szuverén állami létének a megszüntetésével saját területéhez csatolja (*Diplomáciai Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, 2018). Tekintettel arra, hogy a terület elszakadása következtében formálisan egyetlen állam sem semmisült meg, ezért ezt a típust is kizárhatjuk a lehetőségek közül.

A nemzetközi jog eltérő értelmezése viszont kizárja, hogy a Krím ügyének békés lezárása belátható időn belül megvalósulhasson. A tanulmány további részében ezért arra keressük a választ, hogy a félszigetre érkező orosz támogatások és külföldi tőkebefektetések iránya és mennyisége alapján mennyire tekinthető stabilnak a Krími Köztársaságnak és Szevasztopolnak az Oroszországi Föderációval történt egyesülése. A kérdés lényegében az, hogy az orosz ráfordítások fényében a folyamat megszakítását, az Ukrajnához való esetleges visszatérést az orosz szándékok lehetővé teszik-e, vagy valójában egy már véglegesen eldőlt és lezárult folyamatról beszélünk, amelyet az ukrán visszacsatolási szándékok szempontjából békés úton rendezni nem lehet.

A Krím félszigetre irányuló orosz anyagi támogatások 3 pillére

A Krím félszigetnek³ az Oroszországi Föderáció pénzügyi, gazdasági, társadalmi és jogi rendszereibe való szoros integrálása több pilléren áll. Az első pillérhez az orosz szempontból legfontosabb intézkedéseket és a pénzügyi stabilizálást jelentő támogatásokat sorolom. A második pillér alatt a félsziget középtávú fejlődését és társadalmi-gazdasági rendszereinek fejlesztését biztosító állami célprogramot értem. A közlekedési infrastruktúra, az energia- és az ivóvízellátás önmagában is olyan jellegű kihívás, amely külön, a harmadik pillérként jelenik meg az ukrán rendszerektől való elszakadás során.

1. pillér: a Krímnek az orosz rendszerekhez való kapcsolása

Az 1. pillér két szakaszra bontható. Az első tulajdonképpen egy „pillanatkép”, a csatlakozást követő állapot, a kiindulási „zéró pont”. Ez 2014 márciusára tehető, amikor az orosz pénzügyminisztérium tárgyalásokat folytatott a „Krími Autonóm Köztársaság” pénzügyminisztériumával,

3 A továbbiakban a Krím félsziget alatt a Krími Köztársaságot és Szevasztopol városát értem, tekintettel arra, hogy a kutatás alapjául szolgáló orosz forrásokban az annektált (vagy csatlakozott) területekhez ezt a két térséget sorolják.

hogy – az utóbbi kérésére – támogatást nyújtson a pénzügyi rendszere stabilizálásához. Annak költségvetésében ugyanis hozzávetőleg 10 milliárd hrivnya, azaz 35 milliárd rubel deficit jelentkezett, ezért szüksége volt az orosz támogatásra ahhoz, hogy folyósítani tudja a fizetéseket, a nyugdíjakat és a szociális támogatásokat (*The Russian Government*, 2014a).

A második szakasz is még 2014 márciusában, közvetlenül a Krím annektálása után kezdődött, és 2014. december 31-ig tartott. A finanszírozás szempontjából fontos mozzanat volt, hogy a moszkvai kabinet az annexiót követő egy héten belül, már március 27-én döntött a Krímnek nyújtandó pénzügyi támogatásról, és ezzel lehetővé tette az integráció végrehajtását. Az orosz költségvetésből 2015-re és 2016-ra összesen 343,9 milliárd rubelt irányoztak elő a gazdasági ágazatok megsegítésére, valamint a kis- és középvállalkozások, a munkapiac, a sokoldalú oktatás, az állampolgárok szociális támogatása céljából. Kiegészítő pénzügyi segítségként a Krími Köztársaságnak 10,7 milliárd, Szevasztopol városának pedig 2,4 milliárd rubel folyósítását hagyták jóvá 2014-re (*The Russian Government*, 2014b). Májusban további 68,5 milliárd rubelnyi támogatásról döntöttek, amelyből a Krími Köztársaság költségvetése 55,5, Szevasztopolé 13 milliárd rubellel részesedett, hogy finanszírozni tudja az olyan kiemelt kiadási kötelezettségeit, mint a bérek, a nyugdíjak és a szociális juttatások (*The Russian Government*, 2014c).

Az orosz kormányzati szervek rövid távú, 2015. január 1-jéig végrehajtandó ágazati cselekvési terveket fogadtak el, a hivatalos nyilatkozat szerint a terület társadalmi-gazdasági fejlődésének az elősegítése érdekében. Ugyanakkor a nyilvánvaló érdek a Krím félsziget rendszereinek a szövetségekkel való mielőbbi összekapcsolása volt, hogy a terület minél szorosabban integrálódjon az oroszországi intézményrendszerbe, és így a későbbiekben nagyon nehéz legyen arról leválasztani.

A feszes határidők folyamatosan és szisztematikusan biztosították a Krím félsziget életének átszervezését (*The Russian Government*, 2014d).

2014. március 28-ig végre kellett hajtani az adórendszer átalakítását, az ingatlanokkal kapcsolatos tranzakciókra vonatkozó adatoknak az orosz állami rendszerbe való bevezetését, az orosz állami kataszteri nyilvántartásnak a Krím félszigetre való kiterjesztését, valamint az orosz egészségügyi ellátásra és egészségbiztosítási rendszerre történő áttérést. Ugyanaz volt a határidő az alkalmazottak bérének fokozatos emelésére, a nyugdíjak finanszírozására és folyósítására, a szociális juttatásokra és támogatásokra vonatkozó cselekvési terv benyújtásának. Szintén akkorra kellett – gyorsított ütemben – kidolgozni a mezőgazdasági termelőknek nyújtandó állami támogatásokat illető javaslatokat, továbbá beadni az információ-átvitel (a vezetékes és a mobiltelefon-hálózatok, illetve az állami hatóságok közötti speciális kommunikáció) stabil működésének biztosítása érdekében készített cselekvési tervet. A feladat bonyolultságát mutatja, hogy bár az elsődleges intézkedéseket a lehető legkorábban meghozták, a végrehajtás nehézségekbe ütközött. Például 2016. június 23-án a szövetségi alkotmányban 2019. január 1-jéig hosszabbították meg annak a határidejét, hogy az Oroszországhoz csatolt területek az orosz jogrendszerrel összhangba hozzák a földtulajdonnal, az ingatlanszerzéssel és az ingatlanok kataszteri nyilvántartásba vételével összefüggő jogszabályait. A törvény célja deklaráltan a térségnek az Oroszországi Föderáció jogrendszerével való további integrációjának a biztosítása volt (*The Russian Government*, 2016).

2014. március végére irányozták elő annak – az orosz államvasutak és az Aeroflot szakértőinek a bevonásával kidolgozandó – javaslatnak az elkészítését, amely a tengeri, a vasúti, a légi és a közúti áru- és személyforgalom fejlesztésével a közlekedés megbízható működését célozta. Ezzel párhuzamosan figyelmet fordítottak az önkormányzati szolgálatra vonatkozó jogszabályok kidolgozására, valamint az állami, illetve az önkormányzati alkalmazottak és vezetők továbbképzésére is.

2014. április 5-ig kellett átszervezni az áruszállítást, továbbá javaslatot tenni egy, a félszigeten és Szevasztopolban létrehozandó különleges gazdasági övezetre. Az utóbbira vonatkozó elképzelésekkel párhuzamosan átgondolt javaslatokat vártak a turizmus fejlesztésére is.

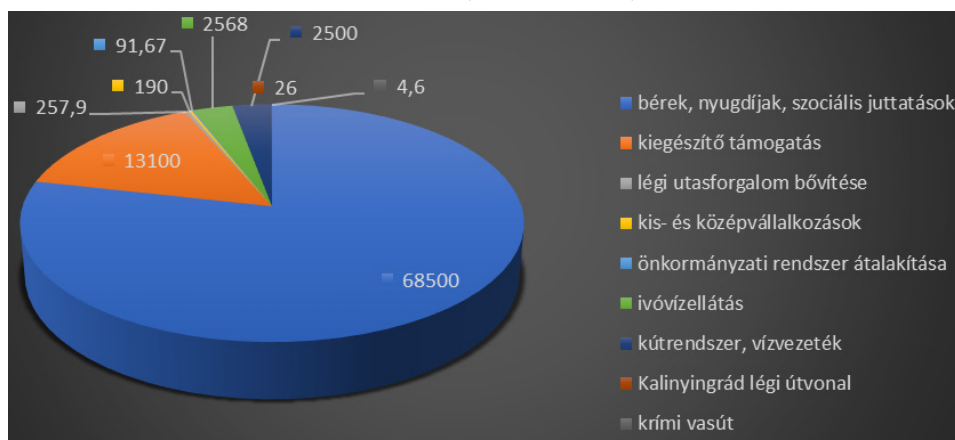
Az orosz kormány április 14-ét határozta meg a szociális juttatások, a nyugdíjak és a bérek rubelben (a március 18-i hrivnya-rubel-árfolyam alapján) történő kifizetésének határidejeként, és április 15-ig a bank- és pénzügyek, az elszámolási és fizetési rendszerek átszervezését, illetve az orosz rubelre történő átállást is végre kellett hajtani.

A megbízható áramellátást, az erőművek üzemanyag-ellátását 2014. május 5-re kellett biztosítani, s végül július 1-jéig az illetékes kormányzatszerveknek cselekvési tervet kellett benyújtaniuk arra vonatkozóan, hogy a Krím-félszigetnek az orosz önkormányzati igazgatási rendszerre történő átvezetése fokozatosan megvalósulhasson (*The Russian Government*, 2014d). E feladathoz április 5-én 91,668 millió rubelt irányoztak elő a költségvetésből (*The Russian Government*, 2014e).

Az első pillérben felhasznált anyagi források (87.238.168.000 rubel) eloszlását az 1. ábra mutatja.

1. ábra⁴

Az orosz szövetségi költségvetésből 2014-ben a Krími Köztársaságnak és Szevasztopolnak folyósított 87,238 milliárd rubel támogatás eloszlása (millió rubel)

4 Forrás: saját szerkesztés az orosz kormány határozatai és az orosz sajtó hírei alapján.

Az első pillér jelentősége tehát, hogy tervezetten végrehajtották az elcsatolt területeknek az Oroszországi Föderáció szociális és pénzügyi rendszerével való összehangolását, így a Krím félsziget már az első pillanatoktól szorosan összekapcsolódott Oroszországgal. Ezzel a fizikai függést, a szociális háló egybefűzésével pedig a lakosság lojalitását is megteremtették.

2. pillér: a Krím félsziget támogatásának a szövetségi célprogramja

„A Krími Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” címet viselő szövetségi célprogramot az orosz kormány 2014. augusztus 7-i ülésén vizsgálták meg és fogadták el, s augusztus 11-én hirdették ki. A koordinálására az Oroszországi Föderáció Krími Ügyekért Felelős Minisztériumát jelölték ki.

A program nyilvánosan felvállalt célja a Krími Szövetségi Körzet gazdaságának az Oroszország gazdasági terébe való integrálása, az elérhetőségének a biztosítása és az infrastruktúra korlátozásainak a megszüntetése a fenntartható gazdasági fejlődés érdekében. A tervet a feladatok széles körét ölelte át, és anyagi eszközöket rendelt az olyan sürgetőnek vélt problémák megoldásához, mint az elmaradott krími közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a régió energiaellátásában a minőség javítása és az előforduló korlátozások megszüntetése, a társadalmi feszültségek csökkentése a szociális szféra fejlesztésével, és nem utolsósorban az etnikumok közötti összhang biztosítása.

A program teljes finanszírozására eredetileg 681.221,18 millió rubelt terveztek, amelyből 658.135,88 milliót a szövetségi költségvetésből, 23.085,3 milliót pedig nem költségvetési forrásokból akartak fedezni (*The Russian Government*, 2014f).

Az anyagi terhek azonban folyamatosan nőttek, ezért az orosz kormány négyszer is a célprogram módosítására kényszerült, az elvégzendő feladatok komplexitása miatt pedig a határidő meghosszabbítására is szükség lett.

Az első módosítást már a célprogram kezdő évében végrehajtották, mert a Krím félsziget társadalmi és gazdasági fejlődésének a prioritásaiként kezelt beruházások a vártnál lassabban valósultak meg.

Az orosz részről különösen kiemelt feladatként kezelt témák közé tartozott az új „szövetségi körzet” energetikai hálózatának és ellátásának a fejlesztése, az infrastruktúra és a vízellátás, a közlekedési rendszer, a kommunikációs és tömegkommunikációs hálózat, az ipari komplexum, valamint a turisztikai és a rekreációs klaszterek modernizációja. 2015. június 15-én döntöttek a támogatás növeléséről is: a programnak a 2015–2020 közötti időszakra tervezett finanszírozásának a teljes összege 708,05 milliárd rubelre nőtt; ebből a szövetségi költségvetést 679,66 milliárd rubellel terhelték meg, a fennmaradó 28,39 milliárd rubelt pedig azon kívüli forrásokból szándékozták fedezni.

A 2015. évi szövetségi költségvetés 111,59 milliárd rubelnyi forrást biztosított a program finanszírozására, és további 1,5 milliárd rubelt különítettek el az Oroszországi Energiaügyi Minisztérium tevékenységeire. A minisztériumnak ebből az összegből kellett pénzelnie azt az energiaértékesítési vállalatot, amelyet a kormány felhatalmazott azzal a jogosultsággal, hogy villamos energiát vásároljon külföldi energiaszolgáltatóktól és a Krim „szövetségi körzet” termelőitől.

A tervezet a 2015–2020 közötti hatéves periódus első három évében éves lebontásban határozta meg a felhasználható állami forrásból fedezendő összeget: 2016-ra 132,36, 2017-re 137,25, 2018-ra 112,24 milliárd rubelt azaz 2015–2017 között összesen 381,85 milliárd rubel folyósításával számoltak, a fennmaradó három évre (2018–2020) pedig 326,85 milliárd rubelt terveztek (*The Russian Government*, 2015).

A második módosítást 2017. szeptember 28-án jelentették be, amikor is arra hivatkoztak, hogy időközben új feladatok keletkeztek. Az eredetileg jóváhagyott támogatást 55,87 milliárd rubellel megnövelték, így az új tervezett végösszeg 825,4 milliárd rubelre emelkedett. Az összköltség a hivatalos orosz kommunikáció szerint az alábbi munkák miatt lett magasabb:

- a vasút Kercs–Juzsnaja–Arsincevo (*Керчь Южная–Аршинцево*) közti pályaszakaszának rekonstrukciója;
- a Szimferopol–Alusta–Jalta (*Симферополь–Алушта–Ялта*)-autópálya különböző szintjein gyalogos átkelőhelyek építése;

- a Kercs városhoz (*зопод Керчь*) tartozó Sztálingrádi Hősök autópálya többszintű közlekedési csomópontjainak felújítása;
- a Kercs–Csisztopolje–Novootradnoje (*Керчь–Чистополье–Новоотрадное*)-autópálya új szakaszának megépítése a Kercsi-szoroson átívelő vasúti híd keresztezésével;
- a szudaki szennyvíztisztító létesítmények rekonstrukciója és a napi kapacitásuk 15 ezer köbméterre növelése (*The Russian Government*, 2017).

A harmadik módosításra egy évvel később, 2018. szeptember 5-én került sor: a szövetségi célprogram végrehajtásának a határidejét 2022-ig hosszabbították meg, és új projektekkel is kiegészült az infrastrukturális korlátozások megszüntetése és a szociális szféra fejlesztése érdekében. Az új projektek az alábbi autópályák, kulturális létesítmények megépítését, illetve felújítását és fejlesztési tervek végrehajtását foglalták magukban:

- a Kercs–Feodoszija–Belogorszk–Szimferopol–Bahcsiszaraj–Szevasztopol (*Керчь–Феодосия–Белогорск–Симферополь–Бахчисарай–Севастополь*)-autópálya építésének folytatása (a 269 km-hez további 300 km) a Jalta–Szevasztopol-autópályáig;
- a Krími Köztársaság kulturális létesítményeinek felújítása;
- kulturális intézmények építése Szevasztopolban;
- fejlesztési projektek az egészségügyi ellátás, a testkultúra és a sport fejlesztésére;
- a lakosság és a területek vészhelyzetek elleni védelme;
- tűzbiztonsági és a vízi objektumok biztonságával kapcsolatos intézkedések.

A program finanszírozásának teljes összege egyúttal 40,63 milliárd rubellel nőtt, ezzel 877,8 milliárdra emelkedett, amelyből a szövetségi költségvetés 827,3 milliárd, a Krími Köztársaságé és Szevasztopolé 19,5 milliárd, költségvetésen kívüli források pedig 31 milliárd rubelt tettek ki (*The Russian Government*, 2018a).

A negyedik módosítás alig öt hónappal később, 2019. január 30-án következett be, és tovább pontosította a 2015–2022-es célokat. Három fő irányt jelölt ki:

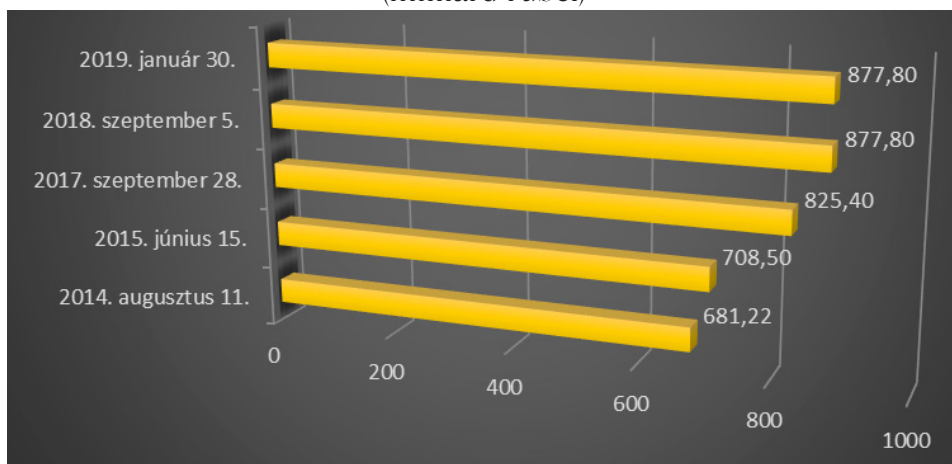
- a regionális jelentőségű közutak hosszának jelentős növelése (a Krími Köztársaságban 1287,5-ről 2470,1 km-re, Szevasztopolban pedig 327-ről 653 km-re);
- az óvodai és az általános oktatási intézmények férőhelyeinek a gyarapítása (a félsziget 2015-ben e téren mért 525 fős kapacitásának a 24.525 főre);
- a Krími Köztársaságba és Szevasztopolba érkező turisták számának közel megkétszerezése (az évi 4,95 milliőről 8,2 millióra).

A pontosított célok végrehajtására a szövetségi költségvetésből 2019–2022-re 309,5 milliárd rubelt különítettek el, amelyből az első évre 150,5, a másodikban 120,7, tavalyra 26,3, idénre pedig 12 milliárd rubelt irányoztak elő (*The Russian Government*, 2019).

A második pillérben felhasznált anyagi forrásokat a 2. ábra és az 1. táblázat mutatja.

2. ábra⁵

„A Krími Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” szövetségi célprogram előirányzatának módosulásai (milliárd rubel)

5 Forrás: saját szerkesztés az orosz kormány határozatai és az orosz sajtó hírei alapján.

1. táblázat⁶

**„A Krim Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig”
szövetségi célprogram módosításai**

Dátum	Mrd RUB	Befektető	Befektetés célja	Megjegyzés
2015-2020 közötti időszakra, (2014. aug. 11.)	681,22	orosz szövetségi kötségvetés/ kötségvetésen kívüli források	Krim Szövetségi Körzet gazdaságának integrálása Oroszország gazdasági terébe, a közlekedés elérhetőségének biztosítása és az infrastruktúra korlátozásainak megszüntetése, a fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása	„A Krim Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” szövetségi célprogram: kötségvetésből: 658,136 milliárd rubel, nem költségvetési forrásból: 23,085 milliárd rubel
2015-2020 közötti időszakra, 2015. jún. 15- én módosítva	708,5	orosz szövetségi kötségvetés/ kötségvetésen kívüli források	az energetikai hálózat és ellátás, az infrastruktúra és a vízellátás, a közlekedési rendszer, a szociális szféra, a kommunikációs és tömegkommunikációs hálózat, az ipari komplexum, valamint a turisztikai és a rekreációs klaszterek fejlesztése	szövetségi költségvetésből 679,66 milliárd rubel, kötségvetésen kívüli forrásból 28,39 milliárd rubel
2015-2020 közötti időszakra, 2017. szept. 28-án módosítva	825,4	orosz szövetségi kötségvetés/ kötségvetésen kívüli források	új feladatok kezelésére: vasút- és autopálya építések, szennyvíztisztító létesítmények rekonstrukciója	szövetségi költségvetésből 55,87 milliárd rubel
2015-2022 közötti időszakra, 2018. szept. 5-én módosítva	877,8	orosz szövetségi kötségvetés/ kötségvetésen kívüli források	új projektek az infrastrukturális korlátozások megszüntetése és a szociális szféra fejlesztése érdekében	A célprogramot meghosszabbították ket évvel. 2022-ig: A szövetségi kötségvetésből: 846,8 milliárd rubel, nem költségvetési forrásból: 31 milliárd rubel

6 Forrás: saját szerkesztés az orosz kormány határozatai és az orosz sajtó hírei alapján.

A második pillérrel az orosz kormány valójában egy olyan ellenőrzött fejlesztést irányzott elő a Krím félszigeten, amely a szigorú határidők állami felügyelete és kontrollja mellett, illetve a részletesen meghatározott ütemben folyósított állami támogatásokkal biztosította a területnek az orosz rendszerhez való gazdasági, szociális és kulturális kötődését. A célprogram végrehajtásának előrehaladtával a Krím folyamatosan elszakadt az Ukrajnával korábban kiépült kapcsolódásaitól.

3. pillér: a légi és a közúti közlekedés fejlesztése, az energiaellátás és az ivóvíz kérdése

Az orosz kormányzati intézkedések során kiemelt figyelmet fordítottak három fő problémára, amelyekről úgy vélték, hogy a megoldásuk nélkül a Krím félszigetnek az Ukrajnától való függősége továbbra is fennmaradna. Tekintettel arra, hogy külön támogatásról határoztak e kérdések rendezése érdekében, a fokozott jelentőségük miatt a jelen tanulmány is önálló pillérként vizsgálja azokat.

Az első megoldandó kérdés a szárazfölddel való összeköttetés megszervezése volt, hiszen az ukrán fél az annexiót követően lezárta a félszigetre vezető utakat. A területet Oroszországból gyakorlatilag csak vízi úton lehetett megközelíteni, és tovább mélyítette a problémát, hogy a meglévő helyi közlekedési infrastruktúra műszaki színvonal és kiépítettsége is elmaradt a kor követelményeitől.

A napi áruellátás megszervezéséhez új köz- és vasúti kapcsolatra volt szükség (e kérdést korábban részben már érintettük), és ahhoz a szárazföldi mellett a légi közlekedés kiépítését is dotálni kellett. Az állami tulajdonban lévő Krími Vasút működésének finanszírozására 2014-ben 4.644,614 millió rubelt fizettek ki (*The Russian Government*, 2014g). Az orosz kormány 2014. április 5-én a légi utasforgalom kapacitásának (33.600 főre) növelése érdekében a szövetségi költségvetésből 257,9 millió rubeles támogatás kiutalásáról döntött (*The Russian Government*, 2014h). Még ugyanabban az évben a Kalinyingrád–Szimferopol közti légi útvonalra további kb. 26 millió

rubelt folyósítottak (*The Russian Government*, 2014c). A 2019 elején módosított állami célprogramban 2019–2020-ra 4,7 milliárd dollárnyi (309,5 milliárd rubel), 2022-ig pedig további 13,3, milliárd dolláros (878 milliárd rubel) támogatás folyósításával számoltak az autóutak, a vasút és a turizmus fejlesztésével kapcsolatban (*The Moscow Times*, 2019; *The Russian Government*, 2019).

Ugyanakkor közvetlen közúti összeköttetést kellett teremteni az orosz szárazföldi területek és a Krím között. A Kreml már 2014 elején jóváhagyta a Kercsi-szoroson átívelő híd megvalósíthatósági tanulmányának az Avtodor állami vállalat bevonásával történő elkészítését (*The Russian Government*, 2014i). A híd megépítésének a gondolata már az annexió előtt felmerült, sőt az orosz és az ukrán kormány 2013. december 17-én megállapodást is kötött a közlekedési átjáró kiépítéséről. A projekt végrehajtását a kialakult helyzetnek megfelelően az orosz állam végül egyedül finanszírozta meg a Russian Highways nevű állami vállalat közreműködésével (*The Russian Government*, 2014j). A 19 km hosszú Krími (vagy Kercsi) híd két párhuzamos részből áll, s a Kercsi- és a Tamani-félsziget összekötésével teremtette meg az Oroszország szárazföldi területei és a Krím félsziget közötti közúti és vasúti közlekedést és szállítást. A Kercs és Novorosszijszk (*Новоросси́йск*) közötti közúti forgalmat lehetővé tevő sávot 2018. május 15-én adták át, a Bagerovo–Viseszteblievszkaja (*Багерово–Вышестеблиевская*)-vasútnak a hídra eső szakaszát pedig hivatalosan 2019. december 18-án nyilvánították késznek (*RIA Novosztvi*, 2019a), bár a teherforgalom előtt csak 2020. június 30-án nyitották meg (*RIA Novosztvi*, 2020).

2014 nyarán a projekt kiadásait 300 milliárd rubelre becsülték, s ebből hozzávetőleg 149,8–157,8 milliárd rubellel számoltak a közlekedési átjáró építésére, 82–86 milliárddal az előkészítő munkákra és 51,4 milliárd rubellel a bekötőutak építésére (*RIA Novosztvi*, 2014). A fenntartásra évente 750–790 millió rubeles ráfordítással kalkuláltak (*Forbes*, 2014). 2015. január 30-án az építés összköltségére vonatkozó tervet is módosították: az akkori árakon számított 212,5 milliárd rubelre csökkentették (*Kommersant*, 2015).

A második kihívás a félsziget energiaellátásának a modernizálása és önellátóvá tétele volt. A korábban az ukrán vállalatok által biztosított energiaellátás is hirtelen megszűnt, ezért az orosz kabinet döntése új erőművek építésére, illetve az azt segítő állami támogatásra irányult. A probléma kezelése már a „A Krími Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” célprogram tervezetében is szerepelt: az infrastrukturális létesítmények építése és rekonstrukciója révén a térségbeli fogyasztói gázszükséglet ellátását biztosító termelési mennyiséget a 2014–2016-os időszakban másfél-kétszeresére kellett növelni (*The Russian Government*, 2014d). A félsziget akut energiahiányának a csökkentését célozta az is, hogy 2016-ban befejeződött az oroszországi Krasznodari határterület és a Krím félsziget közötti energiahíd I. és II. szakaszának a kiépítése, s ez Oroszország egységes energiarendszeréből 800 megawatt átadását tette lehetővé. 2017-ben a III. szakasz is elkészült, ezzel további mintegy 850 megawattnyi villamos energia átirányítása vált lehetővé. A szevasztopoli erőművek bevonásával pedig megoldották az energia átadását a félsziget északi részén élő fogyasztók számára is.

A Krím félszigeten – Szevasztopolnál (Technopromexport, 2021a) és Szimferopolnál – épülő, egyenként 470 megawatt teljesítményű energetikai létesítmények (kombinált ciklusú hőerőművek) gázellátásának biztosítása érdekében, valamint a fogyasztók üzemanyagigényének és a félsziget korábbi gázszállítási rendszere működésének a figyelembevételével újat építettek ki. 2016 decemberében üzembe helyezték a Krasznodari határterület és a Krím közötti, 360 kilométer hosszú gázvezetékét, amelynek a kapacitása évi 2,2 milliárd köbméter, amely szükség esetén 4 milliárdra is emelhető (*The Russian Government*, 2018b).

A harmadik és egyben a legnagyobb kihívás az ivóvízellátás volt – és maradt is. Már az orosz kormányfő és helyettesei rendszeres hétfői megbeszélései egyikén, a Krímben tartott 2014. május 26-i kihelyezett ülésén felvetődött a probléma. Az alapvető gondot az jelentette, hogy az Észak-krími-csatornát, amelyen keresztül a víz nagy részét a félszigetre juttatták, az ukrán fél gyakorlatilag elzárta. Ideiglenes

kényszermegoldásként a vízellátást a helyi források megcsapolásával és a hadsereg segítségével oldották meg. Ezért úgy döntöttek, hogy ki kell alakítani egy kútrendszert és korszerűsíteni a meglévő, rendkívül elhasználódott csővezeték-hálózatot. Az előregedett vezetékek miatt a vízveszteség – főleg az észak-krími területeken – elérte a 80 százalékot is. Különösen sürgetően hatott a tudat, hogy az Észak-krími-csatorna működését az ukránok véglegesen megszüntethetik, valamint a száraz nyár miatt az őszi-téli időszakban a tározók kimerülhetnek. Így azonnali intézkedéseket vezettek be: egyrészt a szárazságtól sújtott területeken a tartalékkal rendelkező tározókból pótolták a vizet, másrészt az anyagi áldozatokat nem sajnálva a Krímbe irányították azokat a folyókat, amelyek addig a tengerbe ömlöttek. Mindemellett több mint harminc olyan településen tervezték kutak fúrását, ahol mindig is vízhiány volt. A vízellátás megoldására az előzetes számítások szerint 2,5 milliárd rubelre volt szükség.

Május 30-án a háztartási és ivóvízellátás feladataira a természetvédelmi minisztérium 1,285 milliárd rubelt különített el a Krími Köztársaság, illetve 89,3 ezret Szevasztopol támogatására, az építésiügyi minisztérium pedig további 874,9 millió rubelt folyósított a Krími Köztársaságnak és 319 milliót Szevasztopolnak (*The Russian Government*, 2014k).

A harmadik pillér eredménye, hogy megteremtette a Krím izolációját Ukrajnától, s a „független” áru-, energia- és vízellátás biztosításával hosszú távon kiszolgáltatottá tette a félszigetet Oroszországtól.

A Krím félszigetre irányuló befektetések kérdése

A három pillér önmagában olyan összetett rendszert alkot, amely stabilan köti Oroszországhoz az újonnan hozzászatolt területet, s elvileg további intézkedés már nem szükséges az Ukrajnától való elszakadási folyamat véglegessé tételéhez. A magántőke, illetve a külföldi befektetések volumene az összes orosz állami befektetéshez képest alacsony, mégis figyelmet érdemlő tény, hogy azok alakulásával mind az ukrán, mind az orosz propaganda foglalkozik, ezért én is fontosnak tartom tárgyalni a Krím annexiójának elemzésekor.

A Krím elcsatolásának visszafordíthatatlanságára irányuló orosz törekvés, illetve az annak megakadályozását célzó ukrán igyekezet ugyanis jól mutatja a *soft power*, azon belül pedig főként a modern hadviselésben is szerepet játszó hibrid eszközök (pl. propaganda, befolyásolás, *fake news*) szerepét. Richard Hartshorne-nak az államok stabilitására ható centripetális és centrifugális erőket felsorakoztató modelljében (Hartshorne, 1950)⁷ fontos szerep jut a puha hatalmi (*soft power*) eszközök alkalmazásának is. Egyrészt a nagyhatalmak közötti pufferezónában – az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok alkotta nagyhatalmi övezet és az Oroszország képviselte érdekövezet között – található Ukrajna állami egységét és a térségben felvállalható vezető szerepét nagyban befolyásolja, hogy a területconkítást szenvedett állam hogyan szeretné helyreállítani azt a látszatot, hogy mégis képes lehet arra. Másrészt az új erőre kapó Oroszországnak középhatalomként azért fontos a Krím félszigeten a *soft power* eszközével elért gazdasági eredmények bemutatása, mert az orosz vezetés e belpolitikai szempontból nézve „sikertörténetet” (a gazdasági eredményekkel is kiegészítve) elsősorban a választók szimpátiájának a hosszabb távú megnyerésére igyekszik felhasználni, s ezzel a saját helyzetének a megszilárdítását elérni – hiszen az állampolgárok pozitív véleménye a mindenkori állam egységét erősíti (az orosz belpolitika nyilvánvaló összetettsége ellenére is).

Az orosz kormányzat vonzó körülményeket akart biztosítani a Krímben a magán- és a külföldi tőke számára, hogy azokat az ottani befektetésekre ösztönözze. Ehhez a keretet a 2019. január 30-án nyilvánosságra hozott „A Krími Köztársaság és Szevasztopol város gazdasági és szociális szférájának fejlesztési programja” adta. A projekt

7 A Hartshorne-modell napjainkhoz igazított kiegészítése Pap Norbert nevéhez fűződik. A modellben a centrifugális erők alatt az állam egységes szerkezetét romboló hatásokat értjük, míg a centripetális erők azok a tényezők, amelyek stabilizálják az államszervezetet. A vizsgálat kiterjed többek között a kisebbségek identitásának az erejére, a nyelvi és a vallási különbségekre, a történelmi együttélés hosszára, a kulturális különbségekre, a regionális fejlettségbeli szintekre, de ide sorolhatjuk az ún. emlékezeti helyeknek az adott nemzetre gyakorolt hatását, valamint a puha hatalmi eszközök állami alkalmazását és a nagyhatalmi érdekek jelenlétének a befolyásoló hatását is.

fő céljai között szerepelt a vállalkozások aktivizálásának az előmozdítása, az infrastruktúra fejlesztése, egy krími szabad gazdasági zóna létrehozása és működtetése, a helyi úthálózat hatékony működésének a biztosítása, az energiatakarékosság és a hozzáférhető és kényelmes turisztikai környezet megteremtése. A szövetségi költségvetésből a beruházásokra összesen 309,5 milliárd rubelt különítettek el, és az éves szintre lebontott folyósítást az alábbi ütemezés szerint képzelték el: 2019-ben 150,5, 2020-ban 120,7, 2021-ben 26,3, 2022-ben pedig 12 milliárd rubel (*The Russian Government*, 2019).

A kedvező környezet kialakítására irányuló törekvések hatékonyságát azonban gyengíti a gyakori vesztegetés és hűtlen kezelés, amelynek következtében a kiutalt támogatásnak csak a fele jutott el a Krímig, a többi eltűnt a korrupció miatt. A félsziget elcsatolását követő években állítólag az útépitésre szánt hatalmas összegek jelentős részének is nyoma veszett – ami nem igazán nyújtja az esetleges külföldi befektetők számára a biztos megtérülés látszatát. Ezt a tényt az ukrán értékelések ki is emelik, és nem szalasztják el annak a lehetőségét, hogy a Krímbe irányuló tőke kapcsán felhívják a figyelmet a valóban létező korrupcióra (Vinogradov, 2019).

A *soft power* orosz alkalmazásában külön hangsúlyt kap a Krímbe irányuló külföldi befektetések szempontjából a Jaltai Nemzetközi Gazdasági Fórum (JNGF) eredményeinek a hangsúlyozása (*Yalta International Economic Forum*, 2021). Oroszország negyedik⁸ legnagyobb ilyen rendezvényét 2015 óta évente rendezik meg a Krímben. Nyilvánvaló célja, hogy a gazdasági érdekekkel felülírják a nemzetközi közöség politikai érdekeit (Vinogradov, 2019), és tulajdonképpen az ottani nemzetközi befektetések a Krím félsziget Oroszországhoz való csatlakozásának az elismerését is jelentsék.

Az eseményen 2015-ben 13 országból 600 érdeklődő vett részt, a következő évben a résztvevők száma közel megduplázódott (1100 fő). A hivatalos adatok szerint akkor 26 országból 70 cég képviselője

8 Az többi fontos oroszországi gazdasági fórum: Szentpétervári Nemzetközi Gazdasági Fórum (*Petersburg International Economic Forum*), a Keleti Gazdasági Fórum (*Eastern Economic Forum*) és a Szocsi Befektetési Fórum (*Sochi Investment Forum*).

érdeklődött a befektetési lehetőségek iránt, és tizenkét megállapodás is született, összesen 70 milliárd rubel értékben; közülük a legfontosabb a Szimferopol reptér megépítésének a 32 milliárd rubelt kitevő szerződése volt. 2017-ben a résztvevők száma ismét a duplájára nőtt (2200 fő), és a 46 érdeklődő országból már 200 külföldi vállalat jelent meg potenciális befektetőként. (Több mint 50 fővel a legnagyobb külföldi delegáció Olaszországból érkezett.) A hivatalos orosz adatok szerint 100 milliárd rubel összértékben kötöttek szerződéseket és megállapodásokat (*Yalta International Economic Forum*, 2021.) 2018-ban a jelenlévők száma meghaladta a háromezer főt: a 612 külföldi 71 országból érkezett, és az orosz *soft power* képviselői a médiainterjúk szerint 150 milliárd rubel összérték feletti befektetési megállapodást vártak (*Gastronomic Association*, 2018).

A 2019. április 17–21. között megrendezett JNGF (*Tassz*, 2018) különlegessége az volt, hogy 2014 óta először vett részt egy – 15 főből álló – brit delegáció is. Bár már korábban is ellátogattak a gazdasági rendezvényre brit állampolgárok, azonban brit politikusok, szakértők és üzletemberek akkor jelentek meg első ízben. (Az orosz média nem késlekedett az esetet a valós jelentőségénél nagyobbnak beállítani és azt a látszatot kelteni, mintha a britek – vagy később a francia üzletemberek – megjelenése önmagában a Krím Oroszországhoz tartozását erősítené.) A rendezvényre ez alkalommal is a korábbinál magasabb volt a regisztrált delegációk összlétszáma, így a száznál is több országból (például már Franciaországból és Szíriából) háromezer főt meghaladó érdeklődőt vártak (*Urdupoint*, 2019).

A 2020-as és 2021-es JNGF-et a nemzetközi járványügyi helyzet miatt nem tartották meg.

A fórumon részt vevő külföldi üzletemberek nemzetiségével kapcsolatban az ukránok fő kritikája, hogy az orosz hivatalos tájékoztatók elferdítik a valóságot. Ugyanis nem a gazdaságilag fejlett nyugati országokból érkeznek a tőkeerős befektetők, hanem a fejlődő országokból, a nemzetközi közösség nagy része által el nem ismert területekről és az Eurázsiai Gazdasági Unióból. A külföldi befektetők többsége olyan ukrán vállalat, amely még az annexió előtt befektetésekbe

fogtak a félszigeten. Hozzájuk lehet számítani azokat az offshore cégeket, amelyek központja Cipruson, a Virgin-szigeteken, a Seychelle-szigeteken, Belaruszban, Kazahsztánban, Örményországban, Guatemalában, Szudánban, Sierra Leonében, Gabonban, illetve az olyan általánosan el nem ismert államokban van, mint Szomáliföld, Abházia, Dél-Oszétia és a Donyeck-i Népköztársaság (Gorjunov, 2019).

Az ezzel kapcsolatos orosz álláspont szerint az amerikai és az európai befektetők azért nem jelenhetnek meg nyilvánosan a Krímben, mert a hazájukban komoly szankciókkal fenyegetik őket: zárolhatják a számláikat, nagy összegű pénzbüntetések szabhatnak ki rájuk, ráadásul még az üzleti tevékenységtől is eltilthatják őket. Ennek elkerülése érdekében a nemzetközi befektetők nem közvetlenül, a saját nevükben kötnek szerződéseket, hanem az úgynevezett kétszintű investálási rendszert alkalmazzák. Egy másik gyakorlatuk, hogy megvásárolnak egy már működő orosz céget, amelynek a nevében már megjelenhetnek a félszigeten, vagy egy új márkanév alatt leányvállalatot nyitnak ott, és az így orosznak látszó cég nevében már szabadon köthetik a megállapodásaikat (*RIA Novosztyi*, 2019a).

2019-ben a Krím félsziget a befektetések növekedése szempontjából bekerült Oroszország első 10 régiója közé (*Vesztyi Krím*, 2020), az egy főre eső befektetett tőke alapján pedig a tizennegyedik. A befektetések elsősorban a mezőgazdaságba, az építőiparba és a turizmus-szállodaiparba irányultak (Koteneva, 2019). A két évvel korábbihoz viszonyítva 40 százalékkal nőtt a külföldi befektetők száma: míg 2017-ben (56 országból) 2419 jogi személyt vettek nyilvántartásba, addig 2019-ben (60 országból) több mint háromezer külföldi céget regisztráltak a Krími Köztársaságban. Az orosz statisztika készítői elismerték, hogy a Krímbe irányuló befektetési struktúrában a külföldi tőke részaránya csak 5,2 százalékot tett ki, de kiemelték, hogy e volumen folyamatos növekedésnek indult. A hivatalos tájékoztatások nem mulasztják el megemlíteni, hogy a befektetők között török, német, izraeli, brit és amerikai cégek is megjelentek már (*RIA Novosztyi*, 2019b).

Megállapítható tehát, hogy a Krímbe irányuló külföldi tőke szerény volumenével és a külföldi befektetők által kötött szerződések viszonylag

alacsony számával kapcsolatos ukrán értékelések helyesek ugyan, az oroszok puha hatalmi törekvései mégiscsak eredményesek. A Krím gazdaságának működőképessége szempontjából ugyanis nem kulcsfontosságú a külföldi tőkebefektetések nagysága, mert az e tanulmányban is vizsgált pillérek – az orosz állami támogatás segítségével – önmagukban is elég stabilizáló erőt jelentenek. A külföldi cégek jelenléte pedig egyértelműen a gazdasági érdekeknek a politikai elvekkel szembeni győzelmét vetítik előre, és minden az annexió tényének a figyelmen kívül hagyásával, a megszokottak szerint folytatódik a *business as usual* jegyében. A gazdasági-kereskedelmi érdekekkel való manipulálás már kipróbált és hatékony eszköze a politikai elszigeteltségből való kitörésnek. Eredményesen használta azt a Kínai Népköztársaság (KNK) is az 1990-es évek elején, amikor a Tienanmen téri események miatt hozott uniós szankciók feloldása érdekében Peking az EU tagállamait az egyéni gazdasági érdekeik mentén megosztotta. Stratégiai győzelmet és a politikai karanténból való kitörést jelentett Kína számára Helmut Kohl német kancellár 1993-as pekingi tárgyalása, amely nyomán a többi EU-tagállam is bátrabban alakította a gazdasági kapcsolatait a KNK-val, s ez rövidesen a szankciók feladását vonta maga után (Andrékó, 1998).

A Krímbe irányuló külföldi tőkebefektetésekkel és a nemzetközi üzleti szféra érdeklődésének a fenntartásával az orosz kormánynak sikerült elérnie, hogy a gazdasági érdekek a politikaiakat fokozatosan háttérbe szorítsák, s megnyílhasson az út a Krím félsziget Oroszországhoz csatolásának a *de facto* elismerése előtt.

Konklúzió

Az amerikai és az orosz álláspont gyökeresen szemben áll egymással a Krím Köztársaság függetlenségének egyoldalú kikiáltása és a félszigetnek az Oroszországi Föderációhoz való csatolása értelmezésében. A Biden-adminisztráció határozottan kiáll Ukrajna területének a sértetlensége mellett, és Oroszország elszámoltatását az amerikai külpolitika egyik kiemelt feladatának tekinti, ezért a kérdés a nemzetközi

politika napirendjét várhatóan még hosszú ideig meg fogja határozni. A nemzetközi jognak a területváltozással kapcsolatos szabályait és a szokásjogot a két fél – egyik oldalról az Egyesült Államok és Ukrajna, a másiktól Oroszország – eltérően értelmezi, ráadásul az maga jog sem fogalmaz egyértelműen sem a függetlenség egyoldalú kikiáltása tárgyában, sem az azt előkészítő népszavazás megtartására vonatkozóan. Mindezek miatt egyik fél sem tud a saját álláspontja mellett meggyőző és perdöntő érveket felhozni, ezért a jogvita határozatlan ideig elhúzódhat.

A probléma békés megoldását pedig nem csupán akadályozza, de valószínűtlenné is teszi, hogy a Krím félsziget Oroszországhoz csatlakozása – a tanulmányban kifejtettek szerint – egy részletesen átgondolt és végrehajtott terv szerint történt. A folyamat eredményessége érdekében Moszkva minden anyagi támogatást megadott, amit csak tudott. A Kreml eltökéltségét mutatja, hogy az ország gazdasági lehetőségeit úgy csoportosította át, hogy dollármilliárdokkal biztosíthassa az annektált (orosz értelmezés szerint: csatlakozott) félszigetnek az Oroszországba való integrációját az élet minden területén. Különösen az államigazgatási és a közigazgatási rendszereket (a földklaszttereket, a szociális rendszert, az oktatási rendszert, az egészségügyi hálózatot stb.), az infrastruktúrát, a mezőgazdaságot és az ipari termelést kötötte össze szervesen az Oroszországi Föderációéival.

A külföldi tőkének a Krímbe csalogatásával és a gazdasági-kereskedelmi előnyök ígéretével az orosz kormánynak sikerülhet a nemzetközi közösség megosztása és az egységes politikai érdekeik fokozatos feladása is. A Krím félszigetnek az Ukrajnához történő visszatérése mára csupán ukrán vágy maradt, valójában a terület már *de facto* Oroszország része.

Felhasznált irodalom

- Andrékó Gábor (1998). A világ gazdasági, politikai erőközpontjainak és az EU szerepének Kínai megítélése. *Európai Tükör*, 15(49), 25–35.
- BBC News (2021). Biden–Putin Summit. US and Russian Leaders Meet for Tense Geneva Talks. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://www.bbc.com/news/world-europe-57494283>.

- Csatlós Erzsébet (2017). Térség és terület a nemzetközi jogban. In Jakab András (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (12–18. bekezdés). A letöltés ideje: 2021. február 21. <https://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban>.
- Csurkin, Vitalij (2014). Ввести армию на Украину Путина попросил Янукович. A letöltés ideje: 2021. január 9. <https://www.rbc.ru/politics/04/03/2014/570418b49a794761c0cc76af>.
- Forbes* (2014). Проект строительства моста в Крым подорожал до 300 млрд рублей. Москва. A letöltés ideje: 2021. március 18. <https://www.forbes.ru/news/259417-proekt-stroitelstva-mosta-v-krym-podorozhal-do-300-mlrd-rublei>.
- Gastronomic Association* (2018). On April 19, 2018, the IV Yalta International Economic Forum (YIEF) Opened in Crimea. A letöltés ideje: 2021. február 21. <https://gastronomicassociation.ru/en/2018/04/19/v-krymu-otkrylsya-iv-yaltinskij-mezhdunarodnyj-ekonomicheskij-forum-yamef/>.
- Gorjunov, Jevgenij (2019). Хотят ли иностранцы инвестировать в Крым? *Meridian Sevastopol*. A letöltés ideje: 2021. január 14. <https://meridian.in.ua/news/45768.html>.
- Gregory, Paul Roderick (2014). Putin's "Human Rights Council" Accidentally Posts Real Crimean Election Results. *Forbes*. A letöltés ideje: 2021. február 21. <https://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/05/putins-human-rights-council-accidentally-posts-real-crimean-election-results-only-15-voted-for-annexation/?sh=6b06c504f172>.
- Hartshorne, Richard (1950). The Functional Approach in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 40(2), 95–130.
- Huntington, Samuel P. (2014). *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Izvesztyija* (2022). Путин подписал указы о признании независимости ЛНР и ДНР. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://iz.ru/1294954/2022-02-21/putin-podpisal-ukazy-o-priznanii-nezavisimosti-lnr-i-dnr>.
- Kommersant* (2015). Мост в Крым ограничили рублями и годами – Определены максимальная стоимость и сроки проекта. A letöltés ideje: 2021. január 6. <https://www.kommersant.ru/doc/2658973>.
- Koteneva, Olga (2019). Бизнес приносит деньги, Крым занял 14-е место по объему инвестиций на одного жителя. A letöltés ideje: 2021. március 18. <https://rg.ru/2019/03/19/reg-ufo/krym-zanial-14-e-mesto-po-obemu-investicij-na-odnogo-zhitelia.html>.

- Martonyi János (szerk.) (2018). *Diplomáciai Lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó. A letöltés ideje: 2022. március 20. http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf.
- Nyáry Gábor (2021). Biden és Putyin: az első nagyhatalmi csúcsstalálkozó, ahol immár a kiberbiztonság a központi téma. *Ludovika.hu*. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://www.ludovika.hu/blogok/cyberblog/2021/06/24/biden-es-putyin-az-első-nagyhatalmi-csúcsstalálkozó-ahol-immár-a-kiberbiztonság-a-kozponti-tema/>.
- Portfólio* (2022). Putyin három követelést intézett Ukrajna felé. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://www.portfolio.hu/global/20220222/putyin-három-kovetelest-intezett-ukrajna-fele-528273>.
- RIA Novosztyi* (2014). Мост в Крыму, скорее всего, построят через косу Тузла. A letöltés ideje: 2021. február 21. <https://ria.ru/20140605/1010792003.html>.
- RIA Novosztyi* (2019a). Завершено строительство железнодорожной части Крымского моста. A letöltés ideje: 2021. március 17. <https://realty.ria.ru/20191218/1562542198.html>.
- RIA Novosztyi* (2019b). В Крыму за два года число иностранных инвесторов выросло на 40 процентов. A letöltés ideje: 2021. március 14. <https://crimea.ria.ru/society/20190731/1117080188.html>.
- RIA Novosztyi* (2020). По Крымскому мосту пустили грузовые поезда (2020). A letöltés ideje: 2021. március 17. <https://ria.ru/20200630/1573665998.html>.
- Slomanson, William R. (2016): A krím félsziget jogi helyzete a nemzetközi jog szemszögéből. Jog- és államtudomány, Pro Futuro, 2016.1. pp 9-28., 28.p. A letöltés ideje: 2022. március 30. <https://ojs.lib.unideb.hu/profuturo/article/view/4892/4625>
- Szalai Anikó (2018). A terület és tér nemzetközi jogi helyzete – fogalomtár. *Szegedi Tudományegyetem*. A letöltés ideje: 2022. március 20. http://eta.bibl.u-szeged.hu/1432/8/EFOP343_AP6_Nemzetkozi%20jog%20II_Terulet_Fogalomt%C3%A1r_Szalai%20Aniko_20181125.pdf.
- Tassz* (2018). Yalta Forum Participants to Discuss New Global Reality. A letöltés ideje: 2021. február 22. <https://tass.com/economy/1030167>.
- Technopromexport* (2021a). Севастопольская ПГУ-ТЭС (470 МВт), Республика Крым (ООО «ВО Технопромэкспорт») A letöltés ideje: 2021. február 8. <https://minenergo.gov.ru/node/8642>.

- Technopromexport* (2021b). Симферопольская ПГУ-ТЭС (470 МВт), Республика Крым (ООО «ВО Технопромэкспорт»). A letöltés ideje: 2021. február 8. <https://minenergo.gov.ru/node/8641>.
- The Moscow Times* (2019). Russia Approves \$4.7 Bln Investment for Crimean Infrastructure and Tourism. A letöltés ideje: 2021. január 18. <https://www.themoscowtimes.com/2019/02/04/russia-approves-5-billion-investment-crimean-infrastructure-tourism-a64392>.
- The Russian Government* (2014a). Сообщение Антона Силуанова на совещании с вице-премьерами. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/news/19418/>.
- The Russian Government* (2014b). Решение Правительства о предоставлении в 2014 году из федерального бюджета бюджету Республики Крым и бюджету города Севастополя дотаций на поддержку мер по обеспечению сбалансированности бюджетов субъектов Российской Федерации. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/news/11328/>.
- The Russian Government* (2014c). О предоставлении в 2014 году бюджетам Республики Крым и г. Севастополя дотаций на поддержку мер по обеспечению сбалансированности бюджетов субъектов Федерации. A letöltés ideje: 2021. január 18. <http://government.ru/docs/12321/>.
- The Russian Government* (2014d). О решениях по итогам совещания об актуальных вопросах социально-экономического развития Республики Крым и города федерального значения Севастополя. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/orders/selection/401/11310/>.
- The Russian Government* (2014e). О финансировании в 2014 году мероприятий по дополнительному профессиональному образованию государственных и муниципальных служащих Республики Крым и города Севастополя. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/11596/>.
- The Russian Government* (2014f). Об утверждении федеральной целевой программы «Социально-экономическое развитие Республики Крым и города Севастополя до 2020 года». A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/14254/>.
- The Russian Government* (2014g). Об утверждении Правил предоставления в 2014 году межбюджетных трансфертов на финансовое обеспечение деятельности «Крымской железной дороги». A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/12603/>.

- The Russian Government* (2014h). О внесении изменений в Правила предоставления субсидий организациям воздушного транспорта на осуществление региональных воздушных перевозок и формирование региональной маршрутной сети. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/12143/>.
- The Russian Government* (2014i). О поручениях по вопросу строительства транспортного перехода через Керченский пролив. A letöltés ideje: 2021. január 18. <http://government.ru/orders/selection/401/10071/>.
- The Russian Government* (2014j). Об определении заказчика проведения инженерных изысканий и разработки технико-экономического обоснования строительства транспортного перехода через Керченский пролив. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/10841/>.
- The Russian Government* (2014k). О предоставлении в 2014 году межбюджетных трансфертов Республике Крым и Севастополю на обеспечение водоснабжения. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/12829/>.
- The Russian Government* (2015). О внесении изменений в федеральную целевую программу «Социально-экономическое развитие Республики Крым и города Севастополя до 2020 года». A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/18486/>.
- The Russian Government* (2016). Президент России подписал Федеральный конституционный закон, направленный на обеспечение дальнейшей интеграции Республики Крым и города Севастополя в правовую систему Российской Федерации. A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/activities/selection/525/23526/>.
- The Russian Government* (2017). О внесении изменений в федеральную целевую программу «Социально-экономическое развитие Республики Крым и г.Севастополя до 2020 года». A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/29543/>.
- The Russian Government* (2018a). Об утверждении новой редакции федеральной целевой программы «Социально-экономическое развитие Республики Крым и г. Севастополя». A letöltés ideje: 2021. január 3. <http://government.ru/orders/selection/405/33942/>.
- The Russian Government* (2018b). Интеграция и развитие Крыма: некоторые факты. A letöltés ideje: 2021. január 3. <http://government.ru/info/32204/>.
- The Russian Government* (2019). Об утверждении государственной программы «Социально-экономическое развитие Республики Крым и

- города Севастополя». A letöltés ideje: 2021. január 11. <http://government.ru/docs/35601>.
- The White House* (2021a). Remarks by President Biden on America's Place in the World. A letöltés ideje: 2021. február 27. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/04/remarks-by-president-biden-on-americas-place-in-the-world/>.
- The White House* (2021b). Statement by President Biden on the Anniversary of Russia's Illegal Invasion of Ukraine. A letöltés ideje: 2021. február 27. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/02/26/statement-by-president-biden-on-the-anniversary-of-russias-illegal-invasion-of-ukraine/>.
- Tóth Norbert (2018). A népek önrendelkezési joga. In: Jakab András (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (29. bekezdés). A letöltés ideje: 2021. március 14. <https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga>.
- Urdupoint* (2019). UK Delegation to Visit Crimea in April for First Time Since 2014 – Region's Head. A letöltés ideje: 2021. január 28. <https://www.urdupoint.com/en/world/uk-delegation-to-visit-crimea-in-april-for-fi-546049.html>.
- Vesztyi Krim* (2020). Крым вошел в ТОП-10 регионов России по росту инвестиций. A letöltés ideje: 2021. március 18. <https://vesti-k.ru/krym-voshel-v-top-10-regionov-rossii-po-rostu-investicij/>.
- Vinogradov, Alekszandr (2019). Инвестиции России в Крым: дойдет только половина денег – SRF. A letöltés ideje: 2021. február 26. <https://ru.krymr.com/a/investitsyi-rossii-v-krym-dojdet-tolko-polovina/29758619.html>.
- Yalta International Economic Forum* (2021). About the Forum. A letöltés ideje: 2022. március 7. <https://en.yalta-forum.com/About/>.